

One of the most common expressive speech acts is the consolation which has a positive impact on the psycho-emotional sphere addressee. Another of speech act aimed primarily at the psycho-emotional impact, is the complaint, the purpose of which is to cause the recipient the sympathy or anger at the culprit of the situation. The story is a complaint, the request for assistance, the subject complains of people who, in his opinion, are in a better position than he is, and therefore expects that it will help. Apologies in discourse I. S. Nechuy-Levitsky, as is likely in the Ukrainian ethnic culture is many intetsionalny speech act, which combines the communicative intentions excuse admitting guilt, expression of the speaker's emotional state. Praise classified as a positive actions the and behavior, its main feature – explicitness: the sender intends to praise his speech intentional acts. Speech act of praise a correlate with the compliment, which is a ritual form a positive assessment of the partner also realizes the intention of polite courtesy. Invective speech acts are intended to discredit the addressee. The most common among them is an insult – a speech act, making that saying insults, humiliates the recipient.

Key words: *speech act, emotive utterance, illocutive purpose, consolation, forgiveness, complaint, praise, compliment, invective.*

УДК 811.161.2

Ірина ПУСТОВІТ

СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКІ ДІАЛЕКТНІ РИСИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У статті досліджено епістолярну спадщину Івана Нечуя-Левицького та виокремлено низку середньонаддніпрянських діалектних рис ідіостилю письменника. Звернено увагу на активну участь митця в тогочасній дискусії в періодиці про необхідність мовного унормування та на його негативну оцінку галицького правопису. Засвідчено, що Іван Нечуй-Левицький із глибоким усвідомленням ставився до діалектних елементів і розумів їхню роль у формуванні та функціонуванні

української літературної мови, чим, безпосередньо, і зумовлено використання кількох фонетичних та граматичних рис, що й нині залишаються типовими для середньонаддніпрянських говірок.

Ключові слова: епістолярій, мовна дискусія, желехівка, мовне унормування, літературна норма, діалектні риси, середньонаддніпрянська говірка, ідіосміль.

Історія української культури неодноразово засвідчувала спалахи глибинних знань, що часто осідали у світлих головах звичайних людей. Не минув цей феномен і сім'ю священика у Стеблеві, подарувавши родині щастя – малюка Івана. І вже через декілька десятиліть про нього говоритимуть, його почують і, завдячуючи лише власній праці, ім'я його стане знаним далеко за межами не лише маленького Стеблева, а й Черкащини загалом. Лунало воно на всю Україну і не втрачає актуальності й до сьогодні.

Постановка проблеми. Яскрава власна мовотворчість письменника, його праці, присвячені відродженню національної культури, а також активна участь у мовних дискусіях стали потужним поштовхом у процесі формування сучасної української літературної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Івана Нечуй-Левицького була і залишається об'єктом докладного мовознавчого вивчення, набуває багатовекторної спрямованості, починаючи від лінгвостилістики мовотворчості і завершуючи дослідженнями наукових поглядів письменника (Л. Мацько, Г. Їжакевич, В. Статєєва, Р. Трифонов, О. Муромцева, М. Чернописький та інші). Діалектна основа його мови хоч і не знайшла ще належного наукового осмислення, але стала предметом зацікавлення, зокрема, дослідження рис середньонаддніпрянського діалекту в працях Ф. Жилка, М. Жовтобрюха, В. Ващенко, А. Кримського, Г. Мартинової, Т. Тищенко, Є. Пилипенка [див. за: 3].

Мета статті. Помітне місце у творчому доробку митця посідає листування з багатьма діячами культури кінця ХІХ століття. У дослідженні звернено увагу на активну участь письменника в мовній дискусії початку минулого століття, у якій він відстоював ідею формування української літературної мови на основі наддніпрянських діалектів.

Виклад основного матеріалу. «Іван Нечуй-Левицький був проти галицького варіанту літературної мови і галицького право-

пису – желехівки та її варіантів. Цьому, зокрема, присвячено його працю «Сьогочасна часописна мова на Україні», яка побачила світ у 1907 році на сторінках журналу «Україна», – зазначає Євген Пилипенко [4, 94]. Поштовхом для того, щоб взятися за написання цієї статті, стала дискусія в періодиці про роль української літературної мови та, цілком можливо, лист Михайла Коцюбинського до митця. У цьому листі «Високоповажний Михайло Михайлович» (як звертався до нього Іван Нечуй-Левицький) прохав письменника зняти «питання про правопис та всякі діалектні форми [4, с. 95]». Творець слова і сам, об'єктивно оцінюючи ситуацію, розумів необхідність мовного унормування. Постало питання про те, яка діалектна група повинна лягти в основу літературної мови. Безперечно, письменник віддає перевагу рідним наддніпрянським говіркам, «мові Тараса Шевченка та інших письменників, фундаторів наддніпрянського варіанту української літературної мови» [4, с. 95], оскільки вважає, що вона повинна бути зрозумілою народові, містити ті мовні варіанти, які поширені на значній території України. Ця думка проковує негативний виступ проти поширення в часописах та інших виданнях літературної мови на галицькій основі. На думку письменника, «галицька мова уб'є художню літературу», а «молоді галичани... ще й напихають в свої видання галицьких слів, та своїх – *від, сей, се, житє, питєм, бояли ся...*, як вони вже це усе пропагандують в нашому письменстві, і народ, само по собі, не читатиме такого чортвиння з ботвинням, як перестав читать і купувать «Село», писане чисто галицькою мовою і видаване проф. Грушевським», тому, «щоб захистити наш народ от галицької пропаганди цієї мови, ще дальшої од народної мови, як простенька великоруська мова», він «задумав знов повідавати усі свої історичні оповідання для народу вдруге, серію невеличких книжечок» [2, с. 488].

Відзначимо, що на період розгортання мовної дискусії ще не була вироблена літературна норма, ще не знайшло чіткого окреслення цілковите ототожнення діалектного й нормативного. Ось чому «частина лексики, фонетичних та граматичних явищ говорів, які нині прийнято вважати діалектними, були задіяні в процесі творення єдиної нормативної системи мови» [4, с. 95]. Виникає лінгвістичний парадокс: «З одного боку діалектна лексика не бажана в літературній мові через свою локативну обмеженість, та водночас у цей період вона розгля-

далася як неминуча база для поповнення літературної мови у зв'язку із браком у ній тих чи тих одиниць» [див. за: 4]. Саме за такого перебігу подій Івану Нечую-Левицькому вдалося засіяти на збідніле поле рідної мови паростки живого соковитого слова Середньонаддніпрящини. Звичайно, не все було так просто і частина «лексичних зерен» потрапила в жорстокі жорна редакторської правки [2, сс. 271, 274–6, 284, 288, 340, 425, 427, 435, 450]. Але те, що вдалося зберегти, міцно вкорінилося на ниві унормованої системи української мови.

Письменник прагнув творити для народу, використовувати зрозумілу для більшості читачів мову. Саме тому в його епістолярній спадщині та художніх текстах загалом зафіксовано низку фонетичних рис, що були і залишаються типовими для середньонаддніпрянських говірок, становлять їхню своєрідність. Така позиція щодо використання «наддніпрянської основи української літературної мови» зумовлена ще й осмисленням митцем ідіостилів попередників – багатьох українських письменників і публіцистів.

У мові листів І. С. Нечуя-Левицького засвідчено збереження звука [о] в прийменнику-префіксі *од* без приставного [в]: *Стеблів лежить недалеко од Дніпра...*[2, с. 7]; *На дев'ятому році мене оддали в Богуславське духовне училище в перший клас* [2, с. 10]; *Напевно скажу Вам, що до кінця октябрю я буду в Кишиневі, бо я думаю вийти в одставку, і, мабуть, переїду на життя в Київ* [2, с. 296]; *Я подав прошення міністрові і досі не маю одповіді* [2, с. 304]; *Писати ще не був час, бо «Свої й чужі» ще не одіслана в Галичину* [2, с. 307]; *Їду на село, на чисте повітря і оддам себе усього з головою спокоеві і одпочинкові...*[2, с. 339].

Відсутність приставного звука [н] у відмінкових формах особово-вказівних займенників також є виразною рисою епістолярю І. С. Нечуя-Левицького: *А туман клубками та хвилями все застеляє стежку, то розходитьсь поперед його, то знов густішає і знов спадає перед його сивими завісами...*[2, с. 415]; *Але од їх [квіток] одразу вдарив важкий, болотяний дух, неприємний, гидкий, неначе од трухлятини й гнилятини* [2, с. 415].

Засвідчено також виразні граматичні форми, що притаманні для середньонаддніпрянських говірок – усічені форми дієслів теперішнього часу 3 особи однини 2 дієвідміни: *Прошу занотувати на кількох книжках «Хмар», що це – повість-хроніка..., і надалі видавати від таким заголовком, бо це і справді виходе повість-хроніка...*

[2, с. 440]; *Але я держався перекладу церковнослов'янського..., бо все-таки мав на увазі, що як не тепер, то колись синод **мусе** пустити й український переклад...*[2, с. 443] *Щоб і в наші газети попала та звістка, бо в нас в Києві з німецького журналу навряд чи **зробе** хто хоч цю виписку* [2, с. 447].

У художніх творах, за дослідженням Г. І. Мартинової, зафіксовано вживання інфінітива на -ть, який іноді використаний письменником і у формі на -ти (нерідко в одному й тому ж реченні). «На-явність цих варіативних форм, ймовірно, є наслідком редагування творів письменника в різний час [1, с. 510]». Аналогічне явище спостерігаємо і в епістолярії митця, хоча значно рідше: *Покорно прошу, добродію, за моїх «Шутников» **висилать** мне «Киев[скую] старину* [2, с. 333]; *Гроші треба висилати в «Общество взаимного кредита», але як вони з-за границі шлються, то доконечне мусять йти передніше в «Киевскую контору государственного банка» і цього шляху не **минуть**...*[2, с. 377]; *Будьте ласкаві, дайте мені **знать** оце на днях одкритою, бо хазяйка хоче **продать** дом...*[2, с. 444]; *Ви обіцяли **надрукувать** так, як було написано в рукопису...*[2, с. 463].

Висновки. Таким чином, у мові листів І. С. Нечуя-Левицького виявлено чимало типових рис середньонаддніпрянських говірок. Одним із головних пояснень цього явища є, наприклад, прохання письменника в листі до Панаса Мирного: «Будьте ласкаві, держіться форми живої народної мови... Щасти вам, боже! [2, с. 458]». Як зазначає Г. І. Мартинова, «письменник свідомо добирав більш поширений у народній мові варіант, використовував його і прагнув відстояти, дискутуючи з видавцями [1, с. 510]». Очевидно, що Іван Нечуй-Левицький із глибоким усвідомленням ставився до діалектних елементів, розуміючи їхню роль у формуванні та функціонуванні української літературної мови.

Докладне дослідження ідіолектів українських митців є перспективним завданням сучасної лінгвістики. Завдяки подібному аналізу виникає можливість більш ґрунтовно вивчити специфіку говірки, в ареалі якої народився і зростав митець. Тому діалектна основа мови творів, особливості ідіюстилю письменника потребують більш глибокого наукового осмислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мартинова Г. Середньонадніпрянські риси в мові творів І. С. Нечуя-Левицького / Г. Мартинова // Іван Нечуй-Левицький : постать і творчість [текст]: Всеукраїнська наукова конф., 25–27 верес. 2008 р. : до 170-річчя з дня народження І. С. Нечуя-Левицького : [зб. пр.] / М-во освіти і науки України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, Черкаська облдержадм. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2008. – С. 505–511.
2. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: В 10 т. / І. С. Нечуй-Левицький. – К. : Наук. думка, 1968. – Т.10 Біографічні матеріали, статті та рецензії. Фольклорні записи, листи. – К. : Наук. думка, 1968. – 587 с.
3. Пилипенко Є. М. Діалектне джерело мови прозових творів Івана Нечуя-Левицького : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 / Є. М. Пилипенко; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 19 с.
4. Пилипенко Є. Мова художньої прози Івана Нечуя-Левицького на тлі середньонадніпрянського діалекту / Є. Пилипенко // Павло Гнатівич Житецький і сучасна українська лінгвістика : Зб. матер. Всеукр. наук. конф.: Черкаси, 15–16 лютого 2007 р. : Редкол.: Г. І. Мартинова (відп. ред.) та ін. – Черкаси, 2007. – С. 93–98.

Одержано редакцією 13.01.2014 р.

Прийнято до публікації 27.01.2014 р.

Анотація. *Пустовит И. Среднеподнепровские диалектные черты в эпистолярии Ивана Нечуя-Левицкого. В статье исследовано эпистолярное наследие Ивана Нечуя-Левицкого и выделен ряд среднеподнепровских диалектных черт идиостиля писателя. Обращено внимание на активное участие творца в дискуссии того времени в периодике о необходимости языкового нормирования и на негативное отношение писателя к галицкому правописанию. Удостоверено, что Иван Нечуй-Левицкий с глубоким осознанием относился к диалектным элементам и понимал их роль в формировании и функционировании украинского литературного языка, чем, непосредственно, и объяснено использование ряда фонетических и грамматических черт, которые остаются типичными для средненадднепрянского говора.*

Ключевые слова: *эпистолярный, языковая дискуссия, желехивка, языковая нормализация, литературная норма, диалектные черты, среднеподнепровский говор, идиостиль.*

Summary. *Pusvit I. Dialect features of Serednyonaddniproshchyna in the epistolary of Ivan Nechui-Levitskyi.* The article examines Nechui-Levitsky's epistolary heritage. It singles out a number of the serednyonaddniproshchynskiy dialect features of the writer's idiosyncrasy. The attention is paid to the active participation of the author in the discussions of his time on the necessity of the Ukrainian language standardization. The article also reveals the writer's negative attitude to the Galician dictionary. The article examines Nechui-Levitsky's deep understanding of the importance of dialect elements in the Ukrainian language, because the writer appreciated their role in the formation and function of the Ukrainian language. This phenomenon explains the usage of a number of phonetical and grammatical peculiarities which still remain typical for serednyonaddniproshchynskiy dialect

Key words: correspondence, discussion on language, zhelezhivka, linguistic standardization, literary norm, dialect features, dialect of Serednyonaddniproshchyna, individual style.

УДК 811.161.2'282

Тетяна ЩЕРБИНА

СПЕЦИФІКА ПРИСЛІВНИКІВ У ТВОРАХ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У статті проаналізовано семантику й структуру первинних прислівників і їхніх дериватів та вторинних утворень, що постали внаслідок адвербіалізації відмінкових форм іменних частин мови, у творах І. С. Нечуя-Левицького. Досліджено особливості функціонування адвербіативів, звернено увагу на частотність використання. Розмежовано літературні загальноновживані прислівникові форми, адвербіативи, засвідчені лексикографічними працями як розмовні лек-